

I 69270

GLASNIK MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN DE L'ASSOCIATION DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

XX, 1939

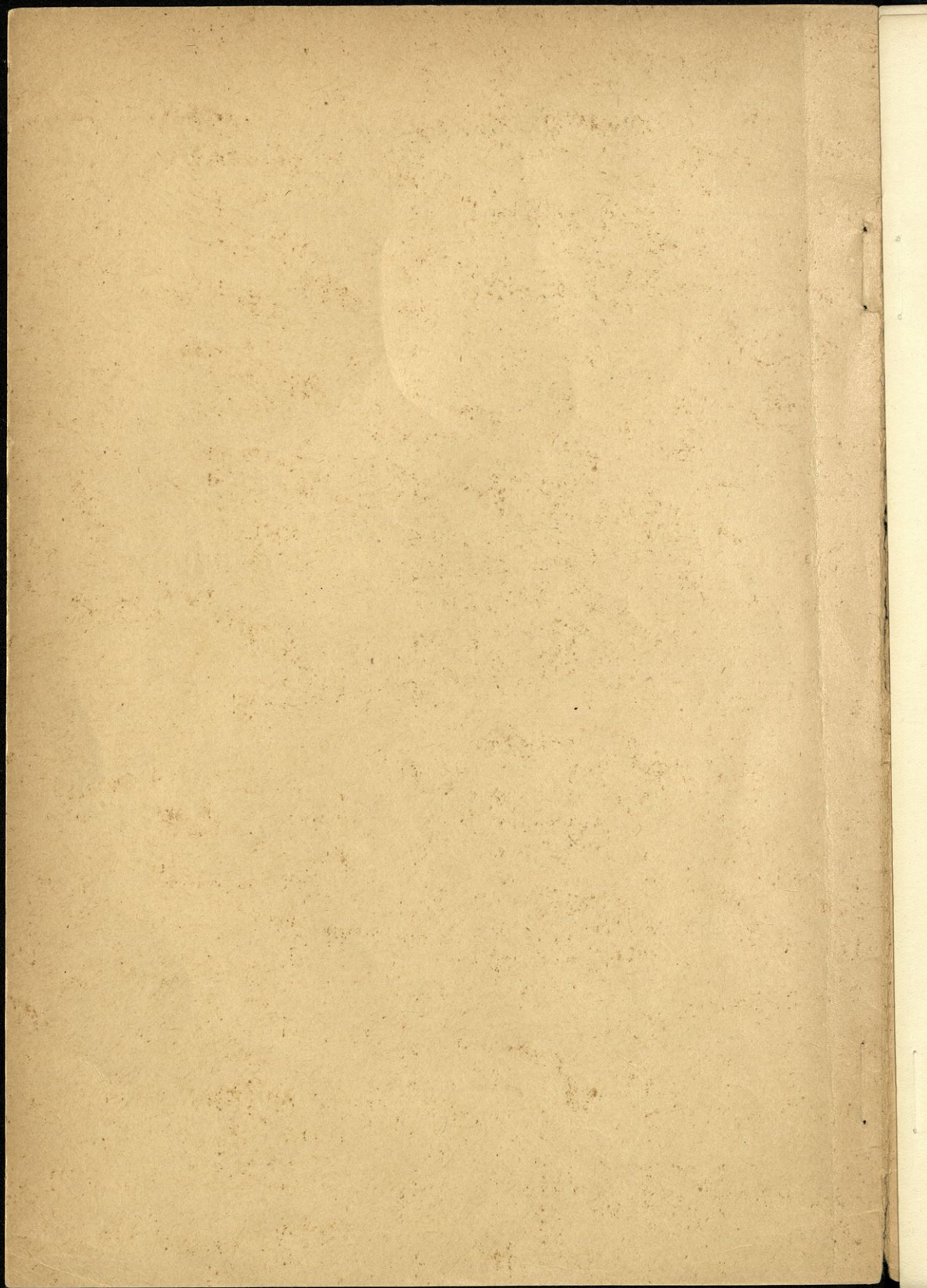
POSEBNI ODTIS — EXTRAIT

MILKO KOS — JOSIP ŽONTAR

**NEZNANA LISTINA
O GORENJSKIH LASTNIŠKIH CERKVICAH
12. STOLETJA**

LJUBLJANA 1939

JUGOSLOVANSKA TISKARNA V LJUBLJANI

15. IV. 1913

J. art.

030045275

NEZNANA LISTINA O GORENJSKIH LASTNIŠKIH CERKVICAH 12. STOLETJA

M. Kos — J. Žontar

Za furlanske arhive so značilne obsežne rokopisne zbirke prepisov listin z ozemlja nekdanjega oglejskega patriarhata. Po večini so plod učenega prizadevanja marljivih furlanskih zgodovinarjev ter ljubiteljev zgodovine v 18. in 19. stoletju. V teh zbirkah je mogoče najti tekste številnih listin, ki nam danes niso več znane v originalu, posebno od 13. stoletja dalje pa tudi na tisoče takih, ki jih dosedanje tiskane edicije in literatura nimajo v evidenci. Za starejšo dobo se skriva v teh zbirkah še marsikateri doslej neznani tekst, med njimi tudi listina iz začetka 12. stoletja, ki je v teh na podobnih dokumentih tako bornih časih pomemben vir za zgodovino Gorenjske.¹

Tekst listine se nahaja v domala enakoglasečem dvakratnem prepisu na 241. strani 32. zvezka in na 56. listu 64. zvezka zbirke, ki jo je v prvi polovici 18. stoletja sestavil gemonski nadduhovnik Giuseppe Bini in ki se nahaja danes, znana z imenom »Collezione Bini«, v arhivu stolnega kapitlja v Vidmu (Udine). Kot vir prepisa je naveden oglejski arhiv; nedatirana listina je pa uvrščena med prepise dveh listin, ki sta po vrstnem redu datirani z letnico 1146 pred in z letnico 1189 po našem tekstu.

Uvrstitev v Binijevi zbirki je očitno v zvezi z mislijo, da se nedatirana listina, ki omenja oglejskega patriarha Udalrika, nanaša na drugega oglejskega cerkvenega kneza tega imena, ki je vladal svojo cerkev od 1161 do 1182. Že prvi poskus, točneje datirati naš tekst, pa je pokazal, da se more ta nanašati le na Udalrika I., ki je bil v Ogleju za patriarha od 1086 do 1121. Listino je podpisal na patriarhov ukaz oglejski arhidiakon Oton (Otto Aquilegensis archidiaconus); ta pa je bil, kot je razvidno iz dveh, sicer točneje nedatiranih listin, v Ogleju za arhidiakona v času patriarhovanja Udalrika I.² Med pričami duhovskega stanu se omenjata v našem tekstu na prvem mestu »Demo decanus« in »Peruvinus«. Neka sicer nedatirana listina patriarha Udalrika I. pa ima v istem vrstnem redu med podpisniki »Ego Adam decanus subscripsi, ego Vavinus presbyter subscripsi«. ³ Očitno je, da gre »Demo« in »Peruvinus« našega dokumenta na račun neveščega čitanja oziroma prepisovanja.

Nastanek naše listine v času patriarha Udalrika I. in hkrati pristnost listine

¹ Le z besedami »12. Jahrh., Urkunde für Krain« jo omenja J. Zahn, Archivalische Untersuchungen in Friaul und Venedig, Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen, 7 (1870), 93.

² Jaksch, Monumenta hist. duc. Carinthiae, III, 187 (z datumom 1086—1121), 192 (ad 1090, nov. 10); tudi Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev, III, 383 (ad 1086—1121), IV, 56 (ad 1118, nov. 10).

³ B. M. de Rubeis, Monumenta ecclesiae Aquilejensis, 552.

pa potrjuje tudi analiza njenega formularja. Naš dokument je po svojem diplomatičnem značaju v objektivni zasnovi napisano dokazilo in spričevalo o nekem pravnem aktu, spada torej med tako imenovane dokazne listine ali noticije, kakor se v diplomatiki imenuje ta vrsta zgodnje- in visokosrednjeveških listin. Zanje je značilna vrsta prič, ki so bile pri pravnem aktu navzoče in so o njem pričale, a so našteje na koncu teksta.⁴ Izdajatelj oziroma povzročitelj listine je oni, v čigar korist je bil pravni akt izvršen, v našem primeru oglejski patriarh. Ta izdajatelj oziroma povzročitelj se v noticiji včasih podpiše, kar se je zgodilo v našem dokumentu, ki ga je ob koncu podpisal na ukaz oglejskega patriarha arhidiakon Oton.

Naša listina se začinja z invokacijo »in nomine sancte et individue trinitatis«. Invokacija te vrste ni redka v listinah oglejskih patriarhov 11. in 12. stoletja; za časa Udalrika I. jo najdem v petih listinah, ki jih je izdal omenjeni patriarh oziroma so bile nedvomno napisane v območju njegove pisarne.⁵ Takoj za invokacijo sledi publika c i j s k a f o r m u l a »notum sit omnibus [Christi fidelibus tam] presentibus quam futuris«, ki je pa v našem tekstu pomanjkljiva, se pa da lepo spopolniti z enako ali podobno glasečimi publikacijami v listinah Udalrika I. oziroma iz območja njegove pisarne.⁶

Na enak oziroma podoben način kot v naši listini je z besedami »huius rei testes sunt« oziroma »de laicis vero« uvedena, z »et alii quamplures« pa zaključena vrsta prič, še v nekaterih listinah oglejskega patriarha Udalrika I. in njegove dobe.⁷ Podpis oglejskega arhidiakona Otona v našem aktu (ego Otto Aquilegensis archidiaconus iussu Ōdalrici patriarche subscripsi) je staviti ob stran podpisu istega arhidiakona (Otto Aquilegensis archidiaconus qui hanc cartam iussu patriarchę scripsit) v listini, s katero je Vecelin iz Podjune dal oglejskemu patriarhu Udalriku I. in njegovi cerkvi kmetijo, dobil pa zato pri svoji cerkvi med potokoma Belo in Frajbahom v spodnji Koroški krstno in pogrebno pravico.⁸ Ta podjunska listina je naši gorenjski kaj blizu glede formularja in pravne vsebine. Misliti nam je pri obeh na istega koncipista; verjetno je bil to sam arhidiakon Oton, ki je naveden pri eni kot pisec, pri drugi kot podpisnik. Invokacija, publikacija, napoved prič, podpis pisca, vse to se sklada v obeh tekstih. Tudi stavek o krstni in pogrebni pravici je v obeh listinah skoraj enako glaseč.

Podjunska listina:

Dedit namque mansum bene cultum et utilem Aquilegensis ecclesię ea videlicet conditione, ut suę ecclesię baptismum atque mortuorum sepulturam . . .

Gorenjska listina:

Heberardus . . . allodium suum Aquilegensis aec[clesie dedit] sub ea scilicet cautione, ut suis capellis . . . baptismum ac mortuorum sepulturam . . .

⁴ O. Redlich, Die Privaturkunden des Mittelalters, 27 sl.

⁵ Jaksch, Monum. hist. duc. Carinthiae, III, 187, 214; Kandler, Codice diplomatico Istriano, ad a. 1089; Rubeis, Mon. ecclesiae Aquilejensis, 551, 553.

⁶ Kandler, Cod. dipl. Istriano, ad 1089; Jaksch, Mon. hist. duc. Carinthiae, III, 187, 214, 216.

⁷ Rubeis, Mon. eccl. Aquil., 552, 554; Mon. hist. duc. Carinthiae, III, 187, 192, 217.

⁸ Mon. hist. duc. Carinthiae, III, 187; Gradivo, III, 383.

Formular in diplomatični značaj naše listine govorita torej tudi za njeno avtentičnost in kažeta na nastanek v oglejski patriarhovi pisarni oziroma krogih, ki so bili tej blizu. V listini omenjeni Kacelinus ima ime, ki ga v tej obliki in v tem času najdemo v aktih iz oglejske patriarhove pisarne, dočim se glasi isto germansko moško ime drugod Chazili, Chezili ali podobno.⁹ Oblika imena Heberardus z začetnim h kaže na značilnost pisanja, ki smo jo v teh časih vajeni najti pri piscih Romanih in na romanskih tleh.¹⁰ Diekerus je redko, vendar v Vzhodnih Alpah tudi sicer dokazano moško ime.¹¹ Pri priči Haruuicus de Vegem mislim na gorenjske Begunje, ki so jih pisali v 11. stoletju Begûn in Uegun.¹² Ime priče Amilgor je nemara potvorjeno iz Helmger; v neki veronski listini iz l. 1027 je najti za to germansko moško ime obliko Helmengorus.¹³ Slovansko zveni ime priče Dobroh de Sequinga. Na misel hodi pri tem zgornjekoroški kraj Obergottesfeld, ki ima svoj pol slovenski in pol nemški naziv po nekem Dobrohotu (v listinah 11. in 12. stoletja Tobrochotafeld in podobno).¹⁴ Kraja, po katerem se je ta Dobroh imenoval, pa nisem mogel določiti; ime zveni kot številna bavarska krajevna imena s končnico -ing.

Preostaja še našo listino točneje d a t i r a t i kot zgolj z dolgoletno dobo vladikovanja patriarha Udalrika I. (1086—1121). Glede na 12. indikcijo in vsebino je treba datirati veliko darovnico patriarha Udalrika I. za samostan v Možacu (Moggio) na 10. november 1118.¹⁵ Omenjanje škofa Andreja, ki pa ni bil škof v istrskem Novem gradu (Cittanova), marveč v mestu Heracliana ali Cittanova v beneških lagunah, dovoljuje v zvezi z indikcijo edino ta datum.¹⁶ Enajst prič v tej listini, med njimi tudi iz naše gorenjske listine znani arhidiakon Oton, se pa skoraj v enakem vrstnem redu ponavlja tudi v že omenjeni, sicer nedatirani podjunski listini.¹⁷ Zato ta ni mogla nastati daleč po kraju in času od možaške. Podjunska listina je pa zopet po svojem formularju, piscu in pravni vsebini tako blizu naši doslej neznanu gorenjski listini, da tudi nastanek te verjetno ni daleč od leta 1118.

M. K.

S pravno zgodovinskega stališča zanimata od povzročiteljev pravnega akta predvsem »Heberardus . . . de Carniola« oziroma »Eberardus« in »Ber-

⁹ Gradivo, III, 367 (okoli 1085), IV, 20 (1106), 56 (1118), 129 (1136); Mon. hist. duc. Carinthiae, III, 191, 216, 269.

¹⁰ H. Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre, I¹, 561; II¹, 347.

¹¹ Dieker, priča v koroških Brežah 1183—1194 (Mon. hist. duc. Carinthiae, III, 485).

¹² Gradivo, III, 164, 165, 227.

¹³ Mon. hist. duc. Carinthiae, III, 100.

¹⁴ P. Lessiak, Die kärntnischen Stationsnamen, Carinthia I, 112 (1922), 36.

¹⁵ Kandler, Cod. dipl. Istriano, k l. 1089; Jaksch, Mon. hist. duc. Carinthiae, III, 191, k 10. nov. 1090; Fr. Kos, Gradivo, IV, 29, št. 56 in opazka 1 na strani 31.

¹⁶ Fr. Babudri v Archeografo Triestino, 23 (1909—1910), 362.

¹⁷ Možaška listina: abbas Kebeno de sancto Odalrico, de capellanis Otto Aquilegiensis archidiaconus, Sefridus, Waltpertus . . . de laicis vero . . . Gotefridus . . . Cuono villicus . . . Hermannus . . . Sigeboto . . . Chuonradus . . . Picko, Bertaldus de Glemona (Mon. hist. duc. Car., III, 192). Podjunska listina: de fidelibus vero patriarchę Gebene abbas de sancto Odalrico, Se-fridus, Walpertus capellani; de laicis autem Gotefridus, Chëno, Herimannus, Chönradius, Sigeboto, Picco . . . Perhtolt et alii quam plures, ad hoc etiam Otto Aquilegensis archidiaconus qui hanc cartam iussu patriarchę scripsit (Mon. hist. duc. Carinthiae, III, 187).

tolfus«. Žalibog ima prepis listine ravno tam, kjer je ta navajala najbrž obe osebi takoj ob začetku, največjo vrzel. Mogoče je, da je prva oseba istovetna z nekim Eberhardom, ki se omenja okoli 1085 do 1097 večkrat kot priča v »Creina« oziroma »Chreina«, to je v Kranju.¹⁸ V tem primeru bi tudi domnevali, da je avtor ali prepisovalec naše listine njemu nerazumljivi »Creina« kratko in malo latiniziral s »Carniola«, misleč, da je »Creina« Kranjska. V isto zvezo bi spadal tudi Bertolf, ako ga istovetimo z Bertoldom, ki se omenja tudi v Kranju kot priča med 1050 in 1090.¹⁹ Bertolfus namesto Bertoldus pa ne povzroča pomislekov, ker najdemo v virih 11. in 12. stoletja prvo obliko poleg druge.²⁰ Zato se mi zdi verjetno, da pripadata oba povzročitelja pravnega akta naše listine onemu krogu plemstva, ki nastopa v znanih briksenskih tradicijah ob koncu 11. in v začetku 12. stoletja, o katerem je dokazal Lj. Hauptmann, da je deloma prešlo iz sloja svobodnih vitezov v sloj ministerialov.²¹ Omenjeni osebi naše listine razpolagata z obsežno zemljiško posestjo, tudi z alodi.²² Pripadala jima je tudi oblast nad vrsto vasi, med katerimi se nahaja tudi Smlednik. Zato ni izključeno, da imamo opraviti s predniki rodu ministerialov iz Smlednika, od katerih se omenja Udalrik de Fledinich leta 1136, kot priča v listini, s katero potrjuje patriarh Peregrin samostanu v Možacu nam že znano veliko darovnico patriarha Udalrika I. iz leta 1118. Tudi ime Bertold nastopa pozneje v rodu ministerialov iz Smlednika.²³

Mnogo lažje se morejo ugotoviti kraji, ki jih imenuje naša listina. »Plebs s. Margarete Virginis« je stara prafara v Vodicach, kjer je cerkev posvečena sv. Marjeti. Med pričami in ob koncu listine je naveden njen župnik Gotskalk. »Utrumque Bernh« odgovarja Zg. in Sp. Pirničam, za katere že poznamo iz listin naziv »Perneken« (1260), »Ober-, Niederbernegkh«, »Ober-, Unter Pernekh« (16. stoletje).²⁴ »Grasach« je isto, kar drugod »Chrastach« ali »Craschah« = Hraše pri Smledniku.²⁵ »Flendnic« = Smlednik, ki ima še danes cerkev, posvečeno sv. Ulriku.²⁶ »Trebepach« poznam v oblikah »Tressbach« oziroma »Treppach« (16. stoletje) ter pomeni Trboje.²⁴ Listina omenja tam kapelo sv. Martina, ki je morda propadla. V 16. stoletju je bila cerkev že posvečena Materi božji.²⁷ Glede »villa s. Martini« menim, da gre glede na lego ostalih krajev za Šmartin pod Šmarno goro.²⁸

Naša listina predpostavlja dogovor med oglejskim patriarhom Udalrikom I. kot škofom ordinarijem vodiške prafare na eni in Eberhardom ter Bertol-

¹⁸ Gradivo, III, 369, 370, 378.

¹⁹ Gradivo, III, 164, 165, 166, 209, 316.

²⁰ Na primer Gradivo, III, 326.

²¹ Lj. Hauptmann, Mariborske studije. Rad, 260 (117), 1938, 91—110.

²² Deutsches Rechtswörterbuch, I, 487 sl.

²³ Gradivo, III, 129; VI. Levec, Schloss u. Herrschaft Flödnig, Mitt. d. Musealvereines für Krain, 9 (1896), 5 sl.

²⁴ Schumi, Urkunden- u. Regestenbuch II, 213; Izvestja muzej. dr., V (1895), 116; Mitt. d. Musealver. f. Krain, 9, 53.

²⁵ Izv. muzej. dr., V, 116; Mitt. d. Musealver. f. Krain, 9, 53.

²⁶ Jos. Lavtižar, Cerkev in zvonovi v dekaniji Kranj. Ljubljana, 1901, 190, 193.

²⁷ Izv. muzej. dr., V, 116; Lavtižar, o. d. 210.

²⁸ Prim. Mitt. d. Instituts f. österr. Geschichtsforschung, 30, 634.

fom na drugi strani. Gre za podelitev trajne pravice »baptismi ac sepulture« in z njo združenih dohodkov od krstov in pogrebov kapelam in cerkvicam, ki sta jih zgradila omenjena pogodbenika oziroma njihov rod. V naši listini izročata Eberard in Bertolf kot odškodnino za s tem povzročeno zmanjšanje rednih dohodkov župnika prafare oziroma oglejske cerkve določene nepremičnine in osebe (dos, homines dotis).

Med nepremičninami, ki jih je predal Bertolf, je posebno pomemben »mansus summani«, kar bi bilo pogrešno zapisano namesto »mansus simmani«. »Simmani« so znani doslej le iz sledečih virov. Prvič se omenjajo »sindmanni« l. 903. v pertinenci formuli listine kralja Ludovika za škofijo Freising takoj za t. zv. »parscalchi«. Naslednji primer je iz l. 1029. Pri nas jih moremo ugotoviti v 12. stoletju. Darovnica plemenitega Dietbalda de Chagere in njegove soproge Trute iz l. 1140. omenja na gornjegrajskem alodu »et duos syntmannos cum suis mansis«. Zaznamek freisinskih posestev iz l. 1160. našteva pri bavarskih naseljencih po vaseh med Kranjem in Škofjo Loko 94 »hobas cum simmanis«, ki odrajujejo določene množine prirodnin. »Sintmanni« se najdejo še v neki listini bivšega štajerskega deželnega arhiva v Gradcu iz l. 1243, »symanni« pa v nekem urbarju v Straubingu (Bavarska) iz 14. stoletja.²⁹

Jasno je, da nastopajo »sindmanni« samo v bavarskem pravnem območju in da gre za naziv določene vrste podložnikov, ne da bi mogli iz skromnih virov presoditi, kakšen je bil njihov položaj in njihove funkcije.³⁰

Nekateri so spravljali »sindmann« v zvezo s »Send« = placitum synodale (sinodalni zbor) ter so jih istovetili s »sendleute, iuratores synodi« ali »testes synodales«, t. j. starejši, ugledni in resnicoljubni možje, ki jih je zaprisegel vodja cerkvenega sodstva, da bi na uradni poziv prijavi vse prestopke, ki so jih zvedeli, in za katere je bilo cerkveno sodišče pristojno.³¹ Za tako delovanje naših »sindmanov« pri sodnem zboru, ki se je vršil vsako leto enkrat do trikrat in ki so se ga morali udeležiti župljani, nimamo nikakih dokazov v virih.

Po mojem mnenju se da rešiti problem t. zv. »sin'manni« le v zvezi s »sinlehen«, oziroma »sinhube«, ki nastopajo v istem bavarskem pravnem območju ter ob istem času. V urbarju benediktinskega samostana Nieder Alteich (škofija Passau na Bavarskem) iz 13. stoletja, ki ga je priobčil l. 1855 Jos. Chmel, se omenjajo dvakrat »syntlehen«, oziroma »sintlehen ad nuncios mittendos pro seruitio et necessitatibus hominum«.

Tudi v Dopschevi izdaji najstarejših gornjeavstrijskih urbarjev naletimo nekaj kratov na »sinhube« ali »synhube, unde nuncii expediebantur«. Čudim se, da še ni uspelo pojasniti te vrste zemljišč in da obstoja celo nasprotje

²⁹ Meichelbeck, *Historia Frisingensis*, 1724, T. I. 1, 151; *Monumenta Germaniae historica*, *Diplomata IV*, 184; Kos, *Gradivo IV*, 157, 410; na listino št. 578 bivš. dež. arhiva v Gradcu in urbar v Straubingu me je opozoril vseuč. prof. dr. Eberh. v. Künßberg (Heidelberg).

³⁰ Waitz, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, IV², 342 op. 2, V², 289/290.

³¹ Prim. Brinckmeier, *Glossarium diplomaticum II* (1855), 568, kjer pa meša zraven tudi »semperleute«, ki nastopajo v Švabskem zrcalu; gl. *Sitzungsber. d. philos. histor. Cl. d. kais. Akad. d. Wissenschaften*, Wien, 80. Bd. (1875) 370. O sinodalnem sodstvu prim. Schröder-Künßberg, *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*,⁶ 414, 633 sl.

med registrom, kjer trdi sestavljalec, da je »sinhube« zemljišče, ki odrajuje seno, in uvodom, kjer previdno izraža domnevo, da utegne izhajati »sin« ali »syn« od »sind« = Gesinde. Torej bi bilo »sinhube« zemljišče, na katerem je nastanjena služinčad ali ki je oddano »ad officia«. Steinhauser je opozoril l. 1932 na t. zv. »sinthof« v Dolnji Avstriji, ki so imeli obveznost skrbeti za jez dne konje, ki so morali biti na razpolago poslancem zemljiškega gospoda. Dokončno je bila zadeva pojasnjena s H. Kleinovo izdajo najstarejših urbarjev salzburske nadškofije iz 12. stoletja. Njena posestva so segala preko Salzburske tudi na današnje Bavarsko. Zelo pogosto omenjajo »mansus, qui dicitur sinlehen«. V uradu Radstadt je bil »quadrans (= $\frac{1}{4}$ mansus-a) qui dicitur sinlehen«. Tam je danes kmetija z imenom »Sinnhub«. V uradu Waging (Bavarsko) omenja 6 »mansi qui dicuntur sinhub«. Na istem mestu omenja salzburski urbar iz okoli l. 1350 »predia nunciurum«. Pri uradu Werfen ima isti urbar »sinlehen quorum quodlibet servire debet, ut nuncius cum uno equo, qui mori non debet.«³² Pripomniti moram še, da pomeni tu »hoba« in »lehen« isto, t. j. kmetško zemljišče.

Jasno je torej, da pomeni tudi naš »mansus simmani« zemljišče kmetškega podložnika, ki je bil dolžan skrbeti za jezdne konje, oziroma opravljati posle brzih slov.

Pravnega zgodovinarja gotovo najbolj zanima, kako označujeta Eberard in Bertolf kapele in cerkvice, ki sta jim oskrbela krstno in pogrebno pravico. Prvi govori o »svojih« kapelicah, drugi pa o cerkvicah, ki »mu pripadajo«. Eberard priznava tudi, da je podedoval nekatere kapelice od svojih prednikov, ki so jih zgradili. Jasno je torej, da imamo opraviti v naši listini z lastniškimi cerkvicami in kapelami.³³ Po zaslugi zemljiških gospodov je tudi v tem delu Gorenjske, kot n. pr. v Lescah, Preddvoru in Velesovem,³⁴ naraslo število podružničnih cerkvic.

Eberard in Bertolf oziroma že njihovi predniki so morali imeti v vaseh, ki se omenjajo v listini, neko, najbrž večjo zemljiško posest, da so se smatrali upravičene oziroma dolžne postaviti na svojih nepremičninah majhne, preproste in morda sprva celo lesene kapelice ali cerkvice, ki so služile za dušne potrebe vaškim prebivalcem. Lavtižar je mogel ugotoviti n. pr. v Hrašah zanimivo staro tradicijo, da je postavil cerkev sv. Jakoba, ki je oddaljena četrta ure od vasi, posestnik one velike kmetije, kjer stavba stoji.³⁵

³² Jos. Chmel, Die Besitzungen d. Benedictinerklosters Nieder Altaich in der Passauer Diocese, Notizenblatt, Beilage z. Archiv f. österr. Geschichtsquellen, 5, 282, 311; Österr. Urbare I. landesfürstl. Urbare Nieder- u. Oberösterreichs a. d. 13. u. 14. Jahrh., Wien 1904; CXXIII, 215, 223, 423; Jahrbuch f. Landeskunde von Niederösterreich, N. F. 25 (1932) 34; H. Klein, Die ältesten urbarialen Aufzeichnungen des Erzstifts Salzburg, Mitteilungen d. Gesellschaft f. Salzburger Landeskunde, 75 (1935), 161, 164, 166, 169, 172, 176, 178, 180, 181, 184, 147, 149 in op. 42.

³³ O tem vprašanju prim. moj spis, Problem lastniških cerkva in samostanov v pravni zgodovini Jugoslovanov. Slov. Pravniki, XLIX (1935), 430—432; na str. 444 bi bilo dostaviti: Kollányi Fr., A magán kegyűri jog hazánkban a középkorban. Budapest, 1906.

³⁴ Gradivo, IV, 542, 323, 462; Gruden, Akvilejska cerkev med Slovenci v dobi njihovega pokrščevanja. Dom in Svet, XV (1902), 291.

³⁵ Lavtižar, o. d. 197.

Z zgraditvijo (aedificatio) cerkvice in oltarja na lastnini svetnega zemljiškega gospoda je nastala tudi lastnina gospodarja zemljišča na cerkvi. Cerkvice so bile sprva najbrž tudi v naših primerih nesamostojne pritikline zemljiškega gospostva. Zemljiški gospod je mogel razpolagati s poslopjem, premoženjem in donosom cerkvic, kakor je ravnal s svojo ostalo nepremično in premično lastnino.³⁶ V tem oziru se morda naše lastniške cerkvice niso dosti razlikovale od one v Lescah, kjer je obdržal zemljiški gospod skoraj do dobe patriarha Udalrika I. darove (oblacije), ki so jih prinašali verniki ob praznikih v cerkvico, po dednem pravu zase.³⁷

Še težje so mogle biti posledice v javnopravnem oziru, ako so si lastili gospodje lastniških cerkvic tudi pravico, postavljati in odstavljati duhovnika pri svojih cerkvicah, toda o razmerju med zemljiškimi gospodi in njihovimi lastniškimi cerkvicami naša listina popolnoma molči.

V teku investiturnega boja je začelo polagoma zmagovati načelo kano-nične zakonodaje. Prvotni strogi značaj pritikline se je moral rahljati. Prenehati je moralo neomejeno izkoriščanje in uporabljanje lastniških cerkvic. Razvila se je po svojem namenu vezana zemljiška posest posebnega pravnega značaja, t. j. cerkvena posest, dokler ni lastniška pravica do cerkvic docela izginila oziroma se umaknila z a v e t n i š k i in p a t r o n a t n i pravici.

O nadaljnji usodi lastniških cerkvic, ki jih našteva naša listina, ni ničesar znanega. Ako drži domneva, da so pripadali povzročitelji pravnega akta rodu vitezov iz Smednika, je razumljivo, da se je po izumrtju tega rodu okoli leta 1330 okrepila vez med vodiško faro in podružnico v Smedniku.³⁸ Ko so pa ustvarili celjski grofje s m e d n i š k o gospostvo, so tudi povzročili, da so se ločile od vodiške fare, razen šmartinske, vse cerkvice, ki smo jih spoznali v naši listini. Nastala je nova cerkvenoupravna enota — s m e d n i š k a ž u p n i j a.³⁹

J. Ž.

Okoli L 1118

Heberard ... iz Kranjske da svoj alod oglejski cerkvi, zemljišče v Trbojah pa vodiški fari, pod pogojem, da prejmejo njegove kapele v Trbojah in Smedniku krstno in pogrebno pravico. Bertolf pa izročā Hartmanov alod, zemljišče simana, služabnika Diekera in Kacelina ter deklo Geppo; zato pa dobijo njegove cerkvice v Šmartinu pod Šmarno goro, v Zgornjih in Spodnjih Pirničah ter v Hrašah krstno in pogrebno pravico.

Dva prepisa iz 18. stol. v zbirki »Collezione Bini« v kapiteljskem arhivu v Vidmu (Udine), zv. 32, str. 241; zv. 64, list 56. Tekst po prepisu v zv. 64, list 56.

In nomine sancte et individue trinitatis. Notum sit omnibus [Christi fidelibus tam] presentibus quam futuris, qualiter Heberardus ... de Carniola locum qui ... habitantes in plebe sancte Margarete virginis allodium suum Aquilegiensi aec[clesie dedit] sub ea scilicet cautione, ut suis capellis ab eorum antecessoribus et a se ipsis ad honorem

³⁶ Prim. U. Stutz, Das Eigenkirchenvermögen. Festschrift O. Gierke zum siebzigsten Geburtstag dargebracht von Schülern, Freunden u. Verehrern. Weimar, 1911, 1234—1241; isti, Ausgewählte Kapitel aus der Geschichte der Eigenkirche u. ihres Rechtes. Zeitschrift d. Savignystiftung f. Rechtsgeschichte, kanon. Abt., 36 (1937), 1—11, 33—36.

³⁷ Gradivo, IV. 542.

³⁸ Izv. muzej. dr., II, 92 (l. 1341); Levec, o. d. 7.

³⁹ Prim., Zgodovina Kranja, 28 sl., 52 sl.

sancti Martini et sancti Ōdalrici constructis baptismum ac mortuorum sepulturam perhenniter aquirent. Bertolfus vero aeclesiis que sibi attinent integro modo omnem iustitiam baptismi^{a)} ac sepulture acquisivit. Hec autem sunt loca villa sancti Martini et utrumque Bernh et Grasach. Pro quo dedit Hartmanni allodium ex integro atque unum mansum summani in eodem loco cum omni iustitia atque communione. Insuper dedit duos famulos Diekerum et Kacelinum atque unam ancillam nomine Geppam. Ast Eberardus baptismum et sepulturam in Trebesbach et Flendnic sue parti acquisivit, pro quo mansum in Trebespach situm supradicte plebi dedit. Huius rei testes sunt Demo decanus, Peruvinus, Gotescalus, de laicis vero Haruicus de Vegem qui hoc idem allodium aeclesie tradidit, Amilgor, Hartuicus, Dobroh de Sequinga, Hartmannus, Wilherus, Altmannus et alii quamplures. Actum est autem tempore Ōdalrici patriarche atque Gotescali qui tunc plebanus fuit.

Ego Otto Aquilegensis archidiaconus iussu Ōdalrici patriarche subscripsi.

Zusammenfassung

Unbekannte Oberkrainer Eigenkirchen des 12. Jahrhunderts.

Eine nicht datierte Urkunde, welche in zweimaliger Abschrift aus dem 18. Jahrh. im Kapitelarchive Udine vorliegt (Collezione Bini, Bd. 32, S. 241 und Bd. 64, S. 56) weist M. Kos mit Rücksicht auf einige Zeugennamen und den Archidiacon Otto, der die Urkunde unterschrieb, der Zeit des Aquilejenser Patriarchen Udalrich I. (1081—1121) zu. Die Analyse des Urkundenformulars, ihr diplomatischer Charakter einer italischen Notitia, spricht für dieselbe Zeit und ihre Entstehung in der Patriarchenkanzlei bzw. deren Umgebung. Die Urkunde steht, was Formular, Schreiber und Rechtsinhalt anlangt, der Jauntaler Urkunde des Wecelinus (Jaksch, Monumenta Carinthiae, III, 187) nahe; diese aber wieder mit Rücksicht auf die Zeugenreihe zeitlich nahe der Urkunde für das Kloster Moggio, welche mit 10. November 1118 zu datieren ist (Jaksch, Mon. Car., III, 191). Daher ist auch die Oberkrainer Eigenkirchenurkunde »um 1118« anzusetzen. Vom rechtsgeschichtlichen Standpunkte behandelt die Urkunde Jos. Žontar. Die Abschrift ist leider an jeder Stelle, wo »Eberardus« und »Bertolfus« genannt werden, sehr lückenhaft; daher können die beiden Personen nur aus Wahrscheinlichkeitsgründen jenem Kreise niederen Adels zugewiesen werden, welcher in den Brixener Traditionen des 11. und 12. Jahrhunderts auftritt. Žontar vermutet in beiden Angehörige des Ministerialengeschlechts de Fleidinich (= Smlodnik), weil unter ihrer Gewalt die Dörfer Ober- u. Unterpirniče, St. Martin unter Šmarna gora, Hraše, Trboje und Smlodnik standen. Der Aquileier Patriarch verlieh das Tauf- und Begräbnisrecht samt den damit verbundenen Abgaben den von beiden Personen erbauten Kirchen und Kapellen, welche sie als »ihre« beziehungsweise als »ihnen zugehörige« Gotteshäuser bezeichnen. Folglich haben wir es im Sinne der Lehre von Ulrich Stutz mit *Eigenkirchen* zu tun, ohne aus dem kümmerlichen Urkundeninhalte etwas weiteres über das Verhältnis der Eigenkirchen zu ihren Herren entnehmen zu können.

Eberard und Bertolf gewährten als Entschädigung der Urpfarre Vodice und der Aquileier Kirche in der Urkunde näher angegebenen Grundbesitz, darunter einen »mansus summani«, was wohl nur für »mansus simmani« verschrieben steht. Damit hätten wir einen neuen wertvollen Beleg für »sindmanni«, welche im bayerischen Rechtsbereiche, auch in Krain im 12. Jahrhundert nachgewiesen werden können. Zur Erklärung dieser Bezeichnung müssen die zahlreichen Belege für »sin'hube« beziehungsweise »sin'lehen« herangezogen werden. Daraus geht hervor, daß auch unser »mansus simmani« demselben Zwecke gedient haben mußte, Reitpferde für Botenzwecke zu halten.

a) v prepisu: babtismi.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000509106

